

Bibliai tanulmányok.

VIII.

AZ ÚJ SZÖVETSÉGI IRATOK TÖRTÉNETE.

VIII. FEJEZET.

Pál apostol harmadik térítő útja.

29. §. Pál harmadik térítő útjára indul ki Ántiókiából. Ántiókia — Efezus.

54. év.
Galatai
egyházak.

Pál apostol a galatai egyházakhoz irt levelének elküldése után még néhány hónapot töltött Ántiókiában. ¹⁾ Ekkor aggódni kezdett a galatai hivek sorsa felett, a kik a mily fogékonyak voltak az ő tanításai iránt, épen oly ingadozók is voltak. Aztán ellenei is ott tartózkodtak még. S ő nem tudta levelének hatását, a melyet az hiveire és az ellenpártra gyakorolt. Meg attól is tartott, hátha a galatai izgatás hire általi meglepetésében és e miatti felindulásában igen éles kifejezésekkel élt szeretett hiveivel szemben. Részint tehát ezért, részint hogy elkezdett munkáját tovább folytassa, újra vágya ébredt kedves galatai egyházait meglátogatni. Különösen Efezusba vágyott régen. E végből maga mellé véve Titust, elindult Ántiókiából, s épen azon az úton, a melyen második útjában járt, harmadszor is meglátogatta a kis ázsiai gyülekezeteket. ²⁾

Derbe
Efezus.

Ez útjában szülőföldén, Tarsuson, át legelőbb is Derbébe ment. Ott maga mellé vette Cájust, s Lystrán, Ikoniumon, pisidiai Ántiókián, Kolossén, Laodiceán és Hierapolison át megérkezett Efezusba, körülbelöl a nyár közepén. ³⁾ Efezus, a Heraklitus, Parrhasius és Apelles szülőföldre, már századok óta nem volt tiszta görög város többé. Hiányzott benne a jó módu nemesi osztály, a politikai tevékenységre alkalmas szellem. Lydia és Persia uralmai

¹⁾ Csel. 18, ₂₃. — ²⁾ Némelyiket 4-ikyszer is. — ³⁾ Csel. 20, ₃₁. V. ö. 1 Kor.

kiültek belőle minden nemzeti érzelmet és honszeretetet. A honszeretet helyét ázsiai szokások és fényüzés foglalták el.

Mint minden levantei nagy város, Efezus is teli volt kereskedőkkel, árukkal és arany-művesekkel. Mint a kereskedelem központja, gazdag volt. Kikötőin és utcáin hullámozott a tétlen emberek raja. A tevékeny iparos és kereskedő szorgalma mellett a könnyelműség, szemtelenség, szenvedélyesség és frivolság napi renden voltak. A mindenünnen özszegegyült nép szívesen fogadott minden eszmét és minden vallást. E születési és nemzeti előítéletektől ment városban hajtott ki az új vallás csirája. S midőn már kihajtott, attól lehetett tartani, hogy ily városban és ily viszonyok közt cosmopolitismussá fajul. Ezt azonban Pál megakadályozta.

Efezusban sok zsidó volt. ¹⁾ S mint mindenütt, úgy itt is rajongtak az ősvallás betüiért. De a pogányság is rajongó volt. Rajongott híres Diána-cultusáért. Efezusnak kiváló nevezetességei közé tartozott az Artemis temploma, s annak cultusa. Ez oly fontos volt abban az időben, hogy minden tudományt elnyomott, s a hitetlen eszméknek szabad tért készített. Fontos volt még az Artemis templomának menedékjoga, a mi sok gonosztevőt vont a városba. ²⁾ Fontos volt a pogány papság hatalma és kiváltsága. A papság magát, egész theokratikus módon, királynak nevezte. ³⁾ Sőt a főpap neve rá is volt nyomva a pénzekre. ⁴⁾

De a mi Efezust ez időben leginkább jellemzi, az a pogány papság romlottsága, s a népnek mulatságra, dőzsölésre és ünneplésre való nagy hajlama volt. ⁵⁾ Ez okból szívesen látták a kuzuzlókat, jövendő-mondókat, muzsikusokat, és csodatevőket. Szerették a szerelmes szindarabokat, ⁶⁾ s a magikus könyvek olvasását. Ezekért, s a fényüzésért és más multságokért abban hagyták a szép művészeteket és a tudomány művelését. A csodákra nagy súlyt fektettek. A csodatevő nagy tekintélyben állott előttök. Ez időben leghíresebb csodatevő volt Efezusban egy Balbillus nevű astrologus, a Nero és Vespasian kedvence, a ki azonban úgy látzik nagy gazember volt. ⁷⁾

¹⁾ Joseph. Antiq. XIV, 10, ¹¹ ¹² ¹⁹. XVI, 6, ⁴ ⁷. Pillo. Leg. §. 40. — ²⁾ Strabo, XIV, 1, ²³. — ³⁾ Pausanias VIII, 13, ¹. — ⁴⁾ Numism. gr. imp. rom. ³¹⁰ ³¹⁸. I. Tacit. Ann. III, ⁶². — ⁵⁾ Fontos ünnepek: Panonia, Oecumenica, Ephesia, Balbillia, Artemisia, Bacchanalia és Lucullia. — ⁶⁾ Kedvencebb darabjaik voltak: „Az efezusi matrona;“ „Ephesia ca“ Xenophontól; „Chareas“ és „Kalirrhoe“ Charitontól. — ⁷⁾ Sveton. Nero, 36. Dio Cass. LXVI, 9.

Ilyenek voltak Efezusban a viszonyok, a mikor Pál apostol oda megérkezett. Azonban ő nem találta a talajt egészen készületlenül. Már az ő ide jövétele előtt el volt hintve a ker. vallás magva. Ugyanis miután Aquila és Priscilla Korinthusból ide jöttek, azon működtek, hogy az evangéliumnak követőket szerezzenek. Ez sikerült is nekik. És így a Pál idejöttekor egy kis keresztény sereg volt körülöttök. Ezek között volt Epaenetos, a kit Pál „Achaja első zsengejének nevez a Krisztusban,“ ¹⁾ továbbá Apollós, egy alexandriai születésű tudós philonista. Ez utóbbi azonban a Pál megérkezésekor már nem volt Efezusban. Korinthusba útazott volt az éfézusi hívek ajánló levelével.

A mint Pál Efezusba érkezett, legelőbb is a hívők seregét kereste fel, a mely ekkor mintegy 12 tagból állott. Vizsgálódása után csakhamar észrevette, hogy a hívek az evangélium ismeretében nem elég jártasok. Különösen a szent lélekről nem hallottak semmit. Ezért hozzá fogott ezek tanításához, s a szent lélekről való előadásával béfejezte azok vallásos oktatását.

Ezután azon működött, hogy a keresztény vallást terjessze, s követőinek kevés számát szaporítsa. És ez nem volt kis feladat. Mert a zsidók korlátoltak voltak, a pogányok pedig inkább a mágiában és szellem-idézésben gyönyörködtek. Ugy látszik, hogy ekkor még Tyanai Apolló is itt élt. ²⁾

55. év. Pál apostol tehát régi szokása szerint elment a zsidók synagógájába. ³⁾ Ott prédikált három hónapon keresztül. De úgy látszik, nem sok eredménnyel. Ez okból otthagyta a synagógát és a Schola Tyranniban (Σχολή Τυράννου) kezdett tanítani.

56. év. Itt prédikált két évig. Ez idő alatt azonban nem csak nyilvános helyen hirdette Jézust és az ő evangéliumát, hanem felkereste saját házaiknál azokat a zsidókat és pogányokat, a kikben az új vallás iránt hajlamot látott. Így sokakat megnyert az evan-

¹⁾ Róm. 16, 5. Valamint e versre, ugy általában az egész Róm. 16, 3—20-ra vonatkozólag meg kell jegyeznünk, hogy az eredetileg nem a római levélhez, hanem az efezusihoz tartozott. Bizonyítja ezt az, hogy 1) sem Epaenetos, sem pedig Aquila és Priscilla nem voltak Rómában, mikor Pál a levelet írta; 2) Pál nem ismerhetett sok embert oly városban, a hol soha sem volt; és 3) a római levélben 4 záradék van, a mi a Pál szokásával ellenkezik. E versek tehát az efezusi levélből vannak a rómaiba téve.—²⁾ Philostrat. Vita Apoll. III.—³⁾ Csel. 19, 8.

geliumnak. Híre és az evangélium, valamint a Jézus neve az egész ázsiai proconsulságba kihatott, s számos egyház alakult Efezus körül. Sokan, a kik eddig varázslattal szerettek foglalkozni, illetve Pál lelkes tanításai által, öszszeszedték varázs-könyveiket (Ephesia grammata), s megégették. ¹⁾ Pál lassanként akkora tekintélyre vergődött, hogy a pogányok azt állították róla, hogy neki a démonok felett is hatalma van.

Mind a mellett még is sok nehézség fordult elé naponta a gyülekezetben, mind a zsidó, mind a pogány keresztények részéről. A zsidó és pogány keresztények közt feszült viszony jött létre az evangélium felfogása miatt. S e feszültség oda nőtte ki magát, hogy mindkét párt megtagadta egymástól, hogy Jézus nevében beszélhessen. ²⁾ E mellett a pogány keresztények sem voltak megelégedve az evangélium terjedésével. Ezért Pált megtámadták. E támadás különösen egyszer oda nőtte ki magát, hogy Aquila és Priscilla alig tudták megmenteni. ³⁾

Mialatt Pál Efezusban működött, az alatt tanítványai, u. m. ⁴⁾ Epaphras, ⁵⁾ Nymphodorus vagy Nymphas, ⁶⁾ Philemon, az ő neje ⁷⁾ Appia, ⁸⁾ és Archippos, ⁹⁾ utazásokat tettek mindenfelé, különösen Phrygiában. Ilyenformán a Pál szerinti evangélium mindenfelé elterjedt Phrygiában az ő tanítványai által. Az így megtért hívek Pált ismerték el fejöknök. Tanítványai pedig mindenről tudósították tanítójakat.

Ugyanez idő tájban Pontusban és Kappadóciában, ¹⁰⁾ sőt egész Kis Ázsiában terjedni kezdett az evangélium. Még pedig a Pál apostol felfogásával ellentétes szellemben. De itt nem a Pál tanítványai, hanem zsidó keresztények terjesztették az evangéliumot, kik fejökül János apostolt ismerték el, sőt Pálnál nagyobbnak tartották ¹¹⁾. Ugy látszik, ezek számára iratott Kr. u. 68-ban az efezusi, smyrnai, pergamumi, thyatirai, sardesi, filadelfiai és laodiceai

Az evang.
terjed
Phrygiában.

Jánosféle
evang.
terjed.

¹⁾ Csel. 19, ¹³—⁴⁹. — ²⁾ Jel. 2, ³. — ³⁾ Csel. 19, ²⁸. ⁴⁾ Kol. 4, ¹³. — ⁵⁾ Kol. 4, ¹⁵.
⁶⁾ Filem. 1. 2. 5. 7. — ⁷⁾ Kol. 4, ¹⁷. Filem. 2. — A Pál apostol tanítványai közül az itt elésoroltakon és a fenn említett Barnabáson, Sylvanuson, Tituson, Lukácson és Timotheuson kívül megemlitendőknek tartom még a következőket: Simeon Niger (Csel. 13, 1.), Menahem, Lucius (Cyreneből,) Tychichus és Trophimus (Efezusból Csel. 20, 4. Kol. 4, 7. Ef. 6, 21.), Aristarchus (Thessalonikából (Csel. 27.), Demetrius (Kol. 4, 14.), Artemidorus, Zenodotus (Tit. 3, 12.) Erastus (Korinthból? Csel. 19, 22.), Andronikus, Junianus (Efezusból? Róm. 16, 7.), és Crescens (2 Tim. 4, 10.). — ⁸⁾ V. ö. Csel. 2, ⁹—¹⁰-et 1 Pét 1, 1. el.—
⁹⁾ Jel. 2 és 3. részei.

egyházakhoz intézett pállelles irányu Jelenések könyve. E zsidó keresztény törekvésnek eredménye volt a 2-ik században a montanizmus is, a mely nem volt egyéb a phrygiai keresztényeknek a Pálféle eszméktől való elszakadásánál, s a zsidó vallásra való visszatérésénél. ¹⁾

57. év.

Pál apostolt, az Efezusban ez alkalommal töltött húzamosabb idei tartózkodás után, újra megragadta a vágy, hogy útját tovább folytassa, s az általa alapított egyházakat meglátogassa. De közbenjött események megakadályozták egy időre az ő eltávozását Efezusból. ²⁾

Ugyanis Apollós, Efezusból való elmenetele után, Korinthusban akkora ékesszólással, gyönyörű nyelvezettel és tudománynyal hirdette az evangeliumot, hogy a korinthusiak fejét mind elszédítette. Ide járult az is, hogy parancsoló külseje volt, s a ker. vallást philói eszmékkel vegyített theologia alakjában adta elé, a mi a Pál nézeteivel nem egyezett meg egészen. Ez tehát tetszett a korinthusiaknak. A következőse az lett, hogy a kiket nem Pál térített meg, azok Apollóست nevezték tanítójoknak, ³⁾ Pált műveletlennek, s a philosophiában és a szépirodalomban járatlannak tartották. ⁴⁾ Minthogy Apollós Pálnak nem volt ellensége, ezért a pártok közti kitérés nem lett heves. Apollós sietett is elejét venni a pártoskodásnak az által, hogy Korinthusot otthagya és Efezusba ment. Azonban a pártoskodás magva még is el volt hintve. Csak alkalomra várt, hogy fellobbanjon.

Jeruzsálemi
követek
izgatnak
Korinthusban.

De nem csak ez volt a Korinthusban támadt villongás oka. Hanem főleg az, hogy a jeruzsálemi egyház követei, a kik a Pál nyomán jártak, megérkezvén Korinthusba, ellene támadtak Pálnak a jeruzsálemi apostol ajánló levele következtében. ⁵⁾ Gyalázták az ő személyét, kétségbe vonták becsületességét, ⁶⁾ sőt azt is megtagadták, hogy Pál apostol lenne. ⁷⁾ Őt könnyelmű fecsegőnek nevezték, a ki csupán alkalmat keres, hogy dicsekedhessék. Fel-ementették, hogy ő Jézust személyesen nem ismervén, ⁸⁾ nincs jogosítva arra, hogy Jézusról beszéljen. Ellenében valódi apostolok-

¹⁾ Euseb. HE. IV, 26. V, 23—25. — ²⁾ Némely kritikuskok 2 Kor. 2, 1. 12, 14. 21. 13, 1—re támaszkodva azt állítják, hogy Pál Efezusban tartózkodása alatt járt egyszer Korinthusban. Ez azonban nem valószínű. A Cselekedetek könyve sem említi. — ³⁾ 1 Kor. 1, 17. — ⁴⁾ 1 Kor. 1, 12. 3, 4. — ⁵⁾ 2 Kor. 3, 1. 4, 2. 5, 12. 10, 12. 18. Recognit. IV, 35. ⁶⁾ 1 Kor. 9, 2. 2 Kor. 12, 16. V. ö. Jud. 11. 16. — ⁷⁾ 1 Kor. 9, 2. 3. — ⁸⁾ 2 Kor. 5, 16.

nak Pétert és Jakabot mutatták fel (οἱ ὑπερλίαν ἀπόστολοι). Még azt is felhozták, hogy Isten csupán egy tanítót rendelt, Krisztust; Krisztus pedig csak 12 tanítványt nevezett ki. ¹⁾

A jeruzsálemi követeknek eme fellépése tehát megújította a párttűzet Korinthban. Egyik Pál pártinak, a másik Péter pártinak, a harmadik Krisztus pártinak, a negyedik Apollós pártinak nevezte magát. ²⁾

Mielőtt a korinthusi viszonyok további vizsgálásába bocsátkoznánk, vessünk egy pillantást azokra a nehézségekre, a melyek a Cselekedetek könyve ide vonatkozó előadása rendjén felmerülnek.

A mi a Csel. 19, 1—7-ben legegőbb is feltűnik, az, hogy Pál Efezusba jöttekor Jánosféle tanítványokat talált ott. E Jánosféle tanítványoknak Efezusban léte anynyival meseszerűbb, mert jól tudjuk, hogy Efezusban Aquila és Priscilla hirdették az evangéliumot, a kik Jézust és az ő evangéliumát jól ismerték. S bár a Cselekedetek könyve őket tanítványoknak (μαθηταί) nevezi, olyanoknak, a kik Krisztusban hittek, mégis távol állottak a keresztény vallástól. Sem a Jézus nevére nem voltak megkeresztelkedve, sem pedig a szent lélekről nem hallottak volt még semmit.

E nehézséget még emeli a Csel. 18, ²⁴-ben említett ama körülmény, hogy Apollós, a ki a „az Urnak útára tanítottatott vala, s nagy szorgalmatosan tanítá az urnak tudományát,“ épen úgy nem tudott semmit a Krisztus keresztességéről. Csak a János keresztességét ismerte, s e miatt vélemény-különbség merült fel az ő tanítása és a Pál evangéliuma között.

E körülmény megfejtésére tudnunk kell, hogy Pál és Apollós két külön iskola növendéke vala. Pál a Gamaliel szabad iránya által javított jeruzsálemi farizeusi iskolából, Apollós pedig az alexandriai zsidós görög iskolából került ki. Így tehát nem csak alaki, hanem tárgyi különbség is létezett a két férfiú között. Nem azért keletkezett tehát vita Pál és Apollós közt, mintha amaz féltékeny lett volna ennek Korinthban aratott sikerére, hanem azért, mert nem értett egyet az ő tanításaival, elveivel, s mert az Apollós nézete nem egyezett meg a keresztény vallásnak Pál általi felfogásával. Egyébiránt semmi különös nincs abban, hogy egy alexandriai nevelésben részesült zsidó, a milyen Apollós is volt, másként fogja fel a Jézus messiasságában való hitet, mint Pál, a

Különbség
Pál és Apol-
lós nézete
közt.

¹⁾ Recognitiones, IV, 36. — ²⁾ 1 Kor. 1, 12. 3, 22. 2 Kor. 10, 7.

farizeusi iskola növendéke. Apollósra nézve lehetetlenségnek látszik, hogy ő, az alexandriai zsidó vallás-philosophia hive, a Philó elvtársa, elfogadhatta volna Pálnak a Jézus haláláról, a test feltámadásáról, s a hit általi megigazulásról való nézeteit a nélkül, hogy addigi elveivel ne szakítson. Ezt ugy látszik nem is tette. Hanem kitért Pál elől és elment Efezusból. Azonban a két férfi elvei közti különbség még is nem sokára napfényre jött. Pártokat hozott létre Korinthban.

Pál apostolnak előadásából tisztán látszik az ő és Apollós nézete közti különbség. Ugyanis 1 Kor. 1, 17. 23-ban azt mondja: „Mert azért küldött engemet a Krisztus, hogy az évangéliumot hirdessem. De nem a logos ¹⁾ bölcsesége szerinti értelemben, hogy Krisztusnak keresztehiában való ne lenne; mert miután Istennek bölcsességében a világ nem ismerte meg Istent, tetszett az Istennek, hogy a bolond prédikálás által tartsa meg a hívőket.“ Tovább a 2-ik rész 6—8 verseiben ezt mondja: „Bölcseséget szólunk pedig, de nem emez aeonnak ²⁾ bölcsességét, nem is ez aeon fejedelmeinek bölcsességét, a kik eltöröltetnek, hanem Istennek amaz elrejtett bölcsességét, a melyet ez aeon fejedelmei közül egyik sem ismert fel, mert ha tudták volna, a dicsőségnek urát nem feszítették volna meg. Sőt még élczeskedik is az Apollós nevével. ³⁾ Az Apollós tanítását a bölcsék bölcsességének, hiveit a Krisztusban bölcséknek mondja, s evel szemben magát bolondnak nevezi. ⁴⁾ Ebből látni való, hogy Pál nagy akadálynak tartotta az ő evangéliuma terjesztésére Apollósnak Korinthusban tartott prédikálását. S ez okból megtámadta annak nézeteit és heves vitába elegyedett vele.

E két férfiú közti nézet-különbség tehát épen alkalmas anyag volt a jeruzsálemi zsidó tanítók kezében arra, hogy a Pál tekintélyét csökkentésék, s hiveit elpártolásra bírják.

De nem csupán e nézet-különbség, nem is a jeruzsálemi követek fellépése volt az, a mi Pálban a korinthis egyház állapota iránt aggodalmat támasztott. Magának a korinthis egyháznak erkölcsi állapota volt főleg az, a mi az apostol lelkét elsomorította. Mert nem volt elég, hogy Korinthban párttusa dült, hanem nagy

¹⁾ Eredeti szöveg. — ²⁾ Eredeti szöveg. — ³⁾ Az Ἀπολλῶς név helyett Ἀπολόω szót használ, a mi anynyit tesz, mint eltörölök. — ⁴⁾ 1 Kor. 4, 10.

veszélyllyel fenyegette a kereszténységet a pogányokkal való érintkezés is. A görög philosophia és a rosz erkölcsök behatottak a gyülekezetbe, a kizárólagos zsidó szellem újra felelevenedett, s a gyülekezet jóllétét és nyugalmát aláásták. A vérfertőzés az egyház hívei között közönségesse lett. A pogány keresztények közül többen ettek a pogány Isteneknek szentelt áldozati húsból. A czivakodás, frivolság és iszákosság szokásba jöttek. ¹⁾ A nők közönségesekké lettek, s azt követelték, hogy fátyol nélkül, vágott hajjal profétálhassanak a gyülekezetben. ²⁾ És ezek nagy zavart és rendtelenséget okoztak az egyházban. ³⁾ Egy szóval a szentek gyülekezete megromlott, mystikus társasággá fajult. Az uri vacsorából orgia lett. Mind a mellett sokan voltak olyanok is, a kik szilárdan állottak az evangéliumban. Ilyenek voltak Stephanas és az ő családja, s mások. ⁴⁾

30. §. Pál a korinthis egyházat fenyegető veszélyt elhárítani igyekszik. Leveletet ír Korinthusba.

A mint Pál apostolnak a korinthis egyház fennebb érintett szomorú állapota fülébe jutott, azonnal egy levelet irt ⁵⁾ a megromlott erkölcsök ellen. Pál e levelet az 1 Kor. 16. ⁸⁾ szerint pünköst előtt, vagy tán épen husvét előtt irta. ⁶⁾ Azonban e levél elveszett minden nyom nélkül. Ebben megtiltotta volt híveinek, hogy tisztátalan életű emberekkel ne társalogjanak. Valószínűleg azt is megigérte volt, hogy meglátogatja. De e levél sem csillapíthatta le a Korinthus fölé tornyosult veszélyt, a versengést. Ez újra kitört közöttök aprilis felé, a mint ő azt a „Chloé háznépe közül valóktól“ megtudta.

Pál épen el akart már menni Efezusból. ⁷⁾ De bizonytalan okok újabb akadályt gördítvén útja elé, ott maradt. Elküldötte tehát Timotheust Erastussal és néhány atyafival Korinthusba. ⁸⁾

1-6 levél
Korinthusba.

¹⁾ 1 Kor. 11, 18. 21. — ²⁾ 1 Kor. 3, 15. 14, 33—35. — ³⁾ 1 Kor. 14, 40. — ⁴⁾ 1 Kor. 16, 15—17. — Korinthusban sok mivel ember elfogadta ugyan az evangéliumot; de a Jézus keresztjét, a feltámadást, s a világ közeli megújulását esztelenségnek tartották (1 Kor. 1, 22. 23. 15, 12. V. ö. Csel. 17, 18. 32. 24, 26. Origen c. Cels. I, 7. V, 14. Tertull. De carne Christi, 15. Athenag: De resurr. 3, 4). Ezért oda törekedtek, hogy az evangéliumot a philosophiával kibékítsék. E kibékítési törekvés pedig oly harcot idézett elé a ker. vallás és pozitív tudomány közt, a mely a tudományt a 6-ik század végén teljesen megsemmisítette. — ⁵⁾ 1 Kor. 5, 9—10. — ⁶⁾ 1 Kor. 5, 7—8. — ⁷⁾ Csel. 19, 21. — ⁸⁾ 1 Kor. 16, 11.

De minthogy ők Macedonia felé mentek, mielőtt megérkeztek volna, újabb követség jött Pálhoz a Stephanas, Fortunatus és Achaicus személyében. ¹⁾ E követség választ hozott elébbi levelére, s értesítette a Korinthusi egyház állapotáról. De úgy látszik, hogy e tudósítás csak növelte aggodalmát és fájdalmát okozott neki. Mind a mellett is elhatározta e beteg egyházhoz irni. Minthogy pedig Timotheus már elment volt, felvett titkárnak egy Sosthenes nevű tanítványt, ²⁾ s annak diktálta a korinthusi egyházhoz intézett második levelét, vagyis a jelenlegi

Korinthusiakhoz irt I-ső levelet.

Korinthusi
I-ső (2-ik)
levél.

Az apostolnak egy levele sem ily változatos. S ez azt mutatja, hogy ő a különböző eszméket egy fő eszmében egyesíteni tudta. Az apostol e levelében legelőbb is üdvözli a korinthusi gyülekezetet (1 Kor. 1, ¹⁻³). Ezután szól a pártoskodásról, versengésről, az atyafui szeretetről, és a keresztény egységről. Az egyházban lábrakapott pártoskodásra vonatkozólag így ír: „Mondom pedig, hogy mindenitek azt mondja: én Pálé vagyok; én Péteré vagyok; én pedig Krisztusé vagyok. Vajon részekre osztatott-e a Krisztus? Vagy Pál feszítettette meg érettetek, vagy a Pál nevére keresztelkedtetek-e?.. Mi a megfeszített Krisztust prédikáljuk, a ki a zsidóknak botránkozás, a görögöknek bolondság. És pedig azoknak prédikáljuk, a kik hivatalosok, legyenek azok zsidók, vagy görögök... Mert nem sokan vagytok bölcssek test szerint, nem sokan hatalmasok, nem sokan nemesek, a kik hivatta vagytok, hanem a kik e világ előtt bolondok, azokat választotta Isten, hogy a bölcséket megszégyenítse... De az Istentől vagytok ti a Jézus Krisztusban, ki lett nekünk Istentől bölcsesség, igazulás, szentség és váltás, hogy a ki dicsekedik, az urban dicsekedjék.

Mi az Istennek titkos bölcsességét szóljuk, amaz elrejtett bölcséset, melyet Isten elrendelt vala a világ előtt a mi dicsőségünkre, és a melyet Isten kijelentett az ő szent lelke által; mert a lélek mindeket vizsgál, még az Istennek mélységeit is. Erről

¹⁾ 1 Kor. 16, 17. 18. — ²⁾ 1 Kor. 1, 1.

a természeti ember (a test) semmit sem tudhat, hanem csak az embernek lelke, a mely Istentől van.

De (eddig) nem szólhattam nektek, mint lelkieknek, hanem mint testieknek, mint gyermekeknek a Krisztusban, kiket téjnek italával tápláltalak és nem kemény ételvel; mert azt még nem szenvedhetitek vala el. Mivelhogy ti még testiek vagytok, van irigység, versengés és visszavonás köztetek. Mert mikor egyitek ezt mondja: én Pálé vagyok; a mástok pedig: én Apollósé vagyok; nem testiek vagytok-e? Kicsoda azért Pál, és kicsoda Apollós? Szolgák ők, kik által hittetek. Én az Istennek nekem adott ajándéka szerint, mint bölcs mester, letettem az alapot, és más épít arra. Ám legyen. De meglássa, mi módon épít arra; mert más alapot senki sem vethet azon kívül, a mi egyszer vettetett, mely a Jézus Krisztus. . . . Azért senki se dicsekedjék emberekben. Minden a tiétek, legyen az Pál, vagy Apollós, Péter vagy e világ, az élet vagy a halál, a jelen vagy a jövő. Minden a tiétek, ti pedig a Krisztuséi vagytok, és Krisztus az Istené.“¹⁾

Pál apostol a visszavonásra tett megjegyzései után eládjá, hogy az evangelium valódi hirdetőjének milyennek kell lenni. Védi saját álláspontját és apostolságát, s megfelel az ellene felhozott vádakra:

Pál védi
önmagát.

„Ezeket (az elveket) pedig atyámfiai, magamra és Apollósra szabtam ti érettetek, hogy a mi példánk-ból tanuljátok meg: a mi megiratott, azon feljül nem jó bölcselkedni, s egyitek a másitok helyébe egymás ellen ne fuvalkodjatok fel. . . . Ti immár megteltetek, immár elgazdagodtatok, nálunk nélkül országot vettetek. Vajha uralkodhatnátok, hogy veletek mi is uralkodhatnánk! Én azonban úgy vélem, hogy Isten minket alábbvaló apostolokat adott a világ szemé eleibe, mint halálra valókat, kik csodája lettünk e világnak, az angyaloknak és az embereknek. Mi bolondok vagyunk a Krisztusért; ti pedig bölcssek vagytok a Krisztusban; mi erőtelenek, ti erősek; ti dicséretesek, mi

¹⁾ 1 Kor. 1, 2 és 3 részek.

Szól a bűn ellen. gyalázatosak vagyunk.. Mi mind ez ideig éhezünk és szomjaztunk; mezitelenek voltunk; arczul verettünk, bizonytalan helyeken bújdostunk, és fáradoztunk tulajdon kezeinkkel munkálván. Ha szidalommal illettek, jót kívánunk. Ha háboruságot szenvedünk, békével türjük.. E világnak seprei lettünk, és mindeneknek elvettetett állatok mind ezideig.

Nem azért írom ezeket, hogy titeket megszegyenitselek, hanem intelek, mintszerelmes fiaimat. Mert ha tizezer tanító-mesteritek lennének is a Krisztusban, — mindazonáltal én szültelek titeket az evangélium által a Jézus Krisztusban.“ ¹⁾

Mi a ker. szabadság? Az apostol ezután a Korinthusban elharapódzott bűn kérdését veszi elé. Különösen szigorú a vérfertőzők, paráznák, s általában erkölcstelenek ellenében:

„Hallatszik oly paráznaság is köztetek, mely még a pogányok között sem neveztetik, t. i. hogy valaki az ő apja feleségét elvegye... Az ilyen ember adassék a sátánnak, az ő testének veszedelmére, hogy a lélek megtartassék az ur Jézusnak ama napján... Tisztítások ki azért a régi kovászt... s ne társalogjatok a val, ha valaki parázna vagy fősvény, bálványimádó vagy szidalmazó, részeges vagy ragadozó... Vessétek ki azért a gonosz embert közületek.“ ²⁾

Az apostol tárgyalás alá veszi továbbá, hogy mi a keresztény szabadság? (6, 12.). Mi a házasság, s mi a teendője a házasságban élő kereszténynek? (7. rész). Mi a keresztény szabadsága a bálványimádók, a pogány áldozatok ellenében, a vendégségben, az ételben és italban? (8—10. részek). A 11-ik részben eléadván az apostol, hogy miként viseljék magokat a keresztények a gyülekezetben, rátér az ur vacsorára, s arról a nagy mester szellemében eként nyilatkozik:

Uri vacsora „Azért mikor egybegyültök, vegyétek valóban az Urnak vacsoráját. Mert Jézus azon az éjjel, a melyen elárultaték, vette a kenyeret és hálákat adván, megszegte a kenyeret és mondá: Vegyétek és egyétek, ez az én testem, mely ti érettetek megtöretik. Ezt cse-

¹⁾ 1 Kor. 4, 6—12. — ²⁾ 1 Kor. 5. rész.

lekedjétek az én emlékezetemre. Hasonlóképp a poharat vette, miután vacsorált, s így szóla: e pohár az újszövetség az én vérem által. Valamenynyszer ezt iszszátok, cselekedjétek az én emlékezetemre. Mert valamenynyszer eszitek e kenyeret és iszszátok e pohárt, hirdessétek az ur halálát, a mig eljő. Azért a ki ejendi e kenyeret és ijandja az urnak poharát méltatlanul, itéletet eszik és iszik magának. ¹⁾

Az apostol a szeretet vendégségére vonatkozólag elmondott nézetei után a lelki ajándékokra tér át. „A lelki ajándékokra nézve sem akarom atyámfiak, hogy tudatlanok legyetek. Tudtotoakra adom azért, hogysenki, a ki Istennek lelke által szól, a Jézust nem átkozza. Az ajándékokban különbség van, de ugyanazon lélek. A szolgálatokban is különbség van, de ugyanazon ur. Különbség van az erőkben is, de ugyanaz az egy Isten az, a ki mindazokat mindenekben cselekszi. A lélek ajándéka mindeneknek közönséges haszonra adatik. Némelynek a lélektől adatik bölcseségnek beszéde; némelynek tudománynak beszéde, ugyanazon lélektől; némelynek hit, némelynek gyógyulásnak ajándéka, ugyanazon lélektől; némelynek csodatevés; némelynek jövő-dő-mondás; némelynek a lelkek megválasztásának ajándéka; némelynek különböző nyelvek tudása; némelynek pedig nyelvek magyarázata. De mindezeket ugyanazon lélek cselekszi. Mert miképen a test egy és annak sok tagja van, ezenképen van a Krisztus is. Egy lélek által mindnyájan egy testté keresztelkedtünk... és egy ital által egy lélekké lettünk. Ti pedig a Krisztus teste vagytok és tagjai rész szerint: némelyeket rendelt Isten a gyülekezetben, először a postolokat, azután prófétákat, azután tanítókat.

Lelki
ajándék.

De én még drágalátósb utat mutatok nektek: a szeretetet... A szeretet soha el nem fogy... Azért most megmarad a hit, a remény, a szeretet. Ezek közt pedig legnagyobb a szeretet.“ ²⁾

¹⁾ 1 Kor. 11, 23—29. — ²⁾ 1 Kor. 12 és 13 részek.

Az utolsó
dolgok.

Az apostol eléadván, hogy mikép és miben nyilatkozik az emberben a szent lélek, áttér az ős egyház fő dogmai kérdésére, a feltámadásra és a világ végére. E kérdésre az ő christologiai és eschatologiai felfogása szerint röviden, de igen jól felel:

„Ime eszetekbe juttatom nektek, ... hogy a Krisztus megholt, ... és eltemettetett és harmad napon feltámadott. ... Ha azért úgy prédikáljuk, hogy a Krisztus feltámadott a halálból, mi módon mondják némelek ti köztetek, hogy nincsen a halottaknak feltámadások? Mert ha a halottaknak feltámadások nincsen, a Krisztus sem támadott fel. Ha pedig Krisztus fel nem támadott, akkor hiában való a mi prédikálásunk és a ti hitetek. Ti még a ti bűneitekben vagytok. Azok tehát, a kik Krisztusban elaludtak, elvesztek. De a Krisztus feltámadott a halálból, és első zsongéje lett azoknak, a kik elaludtak. ... Mert miképen Ádámban mindnyájan meghalnak, ¹⁾ azonképen a Krisztusban mindnyájan megeleveníttetnek, mindenki az ő rendje szerint: először a Krisztus, azután a kik Krisztuséi, az ő eljövetelekor. Az után vég lesz, mikor kezébe adja a Krisztus az országot az Istennek és atyának, mikor eltörlend minden uralkodást, hatalmat és erőt. Mert neki kell uralkodni, míg minden ellenségeit lábai alá veti, és a mi utolsó ellenségünk, a halál, eltöröltetik. Miután pedig mindenek az ő birodalmába vettetnek, akkor maga a fiu is annak alája vettetik, a ki neki mindeneket birodalmába adott, hogy az Isten legyen mindenekben minden.

„Ime titkos dolgot mondok nektek: Jóllehet nem mindnyájan aluszunk el, de mindnyájan elváltoztatunk. Nagy hirtelen és egy szempillantásban az utolsó trombita szóra, és a halottak feltámadnak rothadatlanságban, és mi elváltoztatunk.“ ²⁾

¹⁾ Az apostol semmit sem mond arról, hogy Ádámban minden ember vétkezett. Csak annyit mond, hogy minden ember alája lett vetve a halálnak. S ő ezt abból az ős héber eszméből merítette, a mely a halált a törvényszegés büntetésének tekintette. Hamis tehát azok nézete, a kik ebből és az apostolnak hasonló kifejezéseiből az eredendő bünt erőszakolják ki.

²⁾ 1 Kor. 15, 3—28. 51—55.

Az apostol ezután felhívja a korinthusi atyafiakat, hogy gyűjt-
senek alamizsnát a jéruszálemi atyafiak számára. ¹⁾ Végül miután
megigérte, hogy hozzájok menyen, üdvözi a gyülekezetet, bezár-
ván levelét, szokása szerint, egy sajátkezü utóirattal: „Köszö-
netet írok én is Pál az én saját kezemmel. Valaki nem
szereti az ur Jézus Krisztust, legyen átkozott. Ma-
ran Atha (= az ur el fog jöni.). ²⁾

Pál e levelet a korinthusi egyházból hazajött küldöttségtől, Ste-
phanas, Fortunatus és Achaicustól küldötte el. Minthogy pedig azt
hitte, hogy e küldöttség abban az idő tájban fog visszaérkezni, a
mikor Timotheus Macedonia felől Korinthusba ér, ezért ajánlja őt
nekik (16, 10. 11.). Ez alkalommal egyszersmind Apollóst is felkér-
te, hogy menjen el e követséggel Korinthusba (16, 12.). De ő ugy-
látszik nem volt hajlandó elmenni. Ezután nem is igen találkozunk
többé Apollóssal. A mit róla Tit. 3, 13. mond, arra nem lehet nagy
súlyt fektetni azért, mert a Titushoz irt levél nem hiteles.

A mint az apostol fennebbi levelét elküldötte, újra feleledt
benne az utazás vágya. Látni kívánta Macedoniát, Achaját, Jeru-
zsálemet, Italiát, Spanyolhont. ³⁾ Különösen Rómába vágyott. „Ró-
m á t l á t n o m k e l l e”, mondá gyakran. ⁴⁾ Legelőbb azonban Je-
ruszálembé kívánt felmenni, hogy az ottani nyomor enyhítésére
gyűjtött alamizsnát felvigye.

Pál ismét
útra ké-
szül.

Ugyanis az apostol látva a jéruszálemi szentek nyomoru hely-
zetét, koldus voltát, már az 56-ik év elején gyűjtést rendezett az
általja alapított egyházakban. Lehet-e aztán szakadárnak, hamis
apostolnak nevezni, s gúnynévvel illetni azt, a ki anynyi és oly
szép jelét adta a keresztény szeretetnek, s az emberi nemes ér-
zelmeknek, még azok iránt is, a kik folytonosan áskálódtak ellene,
s fondorkodásaikkal felforgatni igyekeztek az általa hirdetett evan-
geliumot, a mely bizonyára tisztább és szabadabb szellemű volt az
övéknél? ⁵⁾

E gyűjtés tárgyában legelőbb a korinthusiakhoz irt. ⁶⁾ Irt a
galatabeliekhez ⁷⁾, s hihetőleg a többi gyülekezetekhez is. E
levelekben meghagyta nekik, hogy miként gyűjtsenek, s az össze-

¹⁾ 1 Kor. 16, 1-4. — ²⁾ Megjegyzendő, hogy a mi új testamentumunkban e
levél végén levő utóirat azt mondja, hogy „e levél küldetett Filippi vá-
rosából”. De ez nem áll. — ³⁾ 2 Kor. 1, 16. Róm. 15, 24-28. — ⁴⁾ Róm. 1, 10.
15, 23. Csel. 19, 21. 23, 11. — ⁵⁾ Róm. 15, 31. — ⁶⁾ Valószínűleg az első leve-
lében, a mely elveszett. — ⁷⁾ 1 Kor. 16, 1.

gyült pénzzel mit tegyenek. Meghagyta, hogy válasszszanak követeket, ¹⁾ a kik a Pál ajánlólevelével ellátva a pénzt Jeruzsálembe felvigyék. Egyszersmind azt is kifejezte, hogy ő is kész lenne a követekkel együtt elmenni.

Ez útvjáról való töprenkedése közben Timotheus visszatért Efezusba, és újabb tudósításokat hozott a korinthei egyház állapótáról. De ez nem elégítette ki. A helyzet még mind feszült maradt Pál és ez egyház közt. Ez a tudósítás tehát arra a határozatra birta az apostolt, hogy személyesen menjen Korinthusba, s onnan térjen vissza Jeruzsálembe a korinthei egyház követivel. ²⁾ De semmi világos nyoma nincs, hogy e határozatát érvényesítette volna.

3-ik levele
Korinthusba.

Újabb kísérletet tett tehát Efezusból a korinthei viszályok lecsendesítésére. Ekkor írja Pál a **3-ik levelet a korinthusiakhoz** ³⁾. E levelet Titustól és egy melléje adott atyafitól küldötte el ⁴⁾. Egyszersmind ellátta őt kellő útasítással, s meghagyta neki, hogy mentől elébb térjen vissza Efezusba. Ha pedig nem jöhet, akkor menjen Macedoniába. E levelében az alamizsnáról is rendelkezett ⁵⁾. De e levél is elveszett.

A korinthei egyháznak ez a válságos helyzete folyvást tartott a zsidók, pogányok és ellenei ármánykodása következtében. E válság anynyira hatott Pálra, hogy terhes betegségbe esett ⁶⁾. Növelte e betegségét még az a körülmény is, hogy mielőtt Titus visszaérkezett volna, egy Demeter nevű ötvös izgatására lázadás támadt ellene Efezusban ⁷⁾.

Zavar Efe-
zusban
57. évr.

Ugyanis az efezusi Artemis temploma egyike volt a világ csodáinak. Efezusban sok aranyműves volt, a kik az Artemis temploma mintájára kis arany és ezüst templomokat (ναός) készítettek, s ezeket drága pénzen eladták az idegeneknek. Ez volt jövedelmöknek és gazdagságuknak forrása, s ezért rajongtak az Artemis tiszteletéért. Ezért midőn Pál azt mondotta, hogy az Isten nem lakik kézzel csinált templomokban, e tanításából azt húzták ki, mintha ő azt akarta volna, hogy „Diánának temploma semmisnek ítéltessek“, és azt állította volna, hogy „nem istenek azok, a melyek kézzel csináltaknak“. A mint ennek hire Efezusban elterjedt, nagy zavar támadt a városban. Pál, hogy az e

¹⁾ 2 Kor. 8, 19. — ²⁾ 2 Kor. 1, 15—16. — ³⁾ 2 Kor. 2, 3. — ⁴⁾ 2 Kor. 7, 6—14. 12, 18. — ⁵⁾ 2 Kor. 8, 6. — ⁶⁾ 2 Kor. 1, 8—10. 6, 9. — ⁷⁾ Csel. 19,

zavarból támadható veszélyt kikerülje, maga mellé vette Timotheust, s Efezusból Tychicust és Trophimust ¹⁾, kik a pénzt Jeruzsálembé viendők valának, és három évi Efezusbán tartózkodás után ²⁾, az 57-ik év juniusában ³⁾ búcsut vett az éfézusi atyafiaktól. S miután meghagyta nekik, hogy Titust küldjék utána Troásba, elindult Macedonia felé ⁴⁾.

Pál ez alkalommal sokkal kedvezőbbeknek találván a viszonyokat Troásban, mint első itt létekor ⁵⁾, hozzá fogott az egyház-alapításhoz addig is, a míg Titus megérkeznék. Minthogy pedig Titus még mind nem érkezett meg, tovább ment Filippibe. Itt találkozott vele. Titus jó híreket hozván Korinthusból, enyhítette a Pál aggodalmait. Elmondotta, hogy minő mély benyomást tett a Pál levele a korinthusiakra, s hogy azok könyvek közt olvasták el. De ez a tudósítás sem tudta eloszlatni minden aggodalmát. Nem, mert értesült, hogy ellenei nem tágitanak, leveleit bírálgtatják. Ót az egyház megsértésével, s kevélységgel vádolják, a ki szigoruan tud ugyan irni, de semmi személyes tekintélye nincs. E mellett esztelen, tapintatlan és ingatag. E hirre felindulva az apostol, egy újabb levelet diktált Timotheusnak ⁶⁾. És ez a jelenlegi ugynevezett

Troás
Filippi.

korinthusiakhoz irt 2-ik levél.

Az apostol e 4-ik levelének célja volt az utolsó félreértést is elenyésztetni. Látszik, hogy ő ezt könyvek közt, az öröm és aggodalom érzelmei közt írta. Ebben tehát legelőbb is a maga és Timotheus nevében gyöngéden üdvözli a korinthei gyülekezetet. Ezután egyfelől örömét fejezi ki a felett, hogy a halálos veszélytől megmenekült. Másfelől fájalmát fejezi ki, hogy még most is vannak, a kik félreismerik. Ugy látszik, hogy a Pál ellenei főleg zsidók voltak. S ez az apostolt a 3-ik részben az ő és új szövetség összehasonlítására indítja. Továbbá kiemeli, hogy minő buzgalmat fejtettek ki a macedoniai gyülekezetek az alamizsnálkodásban. S ezek példájával adakozásra serkenti őket is (2 Kor. 8 és 9 részek).

Korinthusi
2-ik(4-ik)
levél.

Evel tulajdonképen vége is van a levélnek. De úgy látszik, hogy a levél néhány napig hevert, mielőtt elküldötte. S a mint levelét annak elkészülte után elolvasta, észrevette, hogy rágalmozói ellenében nem védte magát elég keményen. Ez okból a 10—13 részeket, mint függeléket, hozzá ragasztotta.

¹⁾ Csel. 20, 4. 2. Kor. 8, 19. — ²⁾ Csel. 20, 31. — ³⁾ 1 Kor. 16, 8. —
⁴⁾ Csel. 20, 1. — ⁵⁾ 2 Kor. 2, 12. — ⁶⁾ 2 Kor. 1, 1. V. ö. 1 Kor. 1, 1.

Itt már az apostol egyénisége előtérbe lépik. Magára ölti a bolond álarczát, s gúnyosan fejezi ki magát elleneivel szemben:

„Vajha elszenvednétek egy kevéssé az én balgatságomat, sőt szenvedjete is el engemet. Mert ugy itélem, hogy semmivel nem voltam alábbvaló a fő apostoloknál . . . Az ilyen hamis apostolok (t. i. az apostol ellenei) álnok munkások, kik a Krisztus apostolvá változtatják magokat. Nem csuda pedig; mert a sátán is elváltoztatja magát világosságnak angyalává. Ismét mondom: ne állítson engem valaki esztelennek; ha pedig annak állítotok, türjete el engem, mint esztelent, hogy valamivel én is kérkedjem. Mert örömet eltüríte az eszteleneket, ti bölcsek lévén. Mert eltüríte, ha valaki titeket rabságra kötelez... ha valaki arczúl ver. Zsidók-e azok? én is az vagyok. Izraeliták-e? én is az Ábrahám magva vagyok. Krisztus szolgálói-e? inkább én, a fáradságokban bőségesben én, a sebekben feljebb azoknál, a tömlöczökben inkább én, halálos veszedelmekben gyakorta. Az Isten, a mi urunk Jézus Krisztusnak atyja tudja, hogy én nem hazudok ¹⁾.

Az apostol ezután rátér „a látásokra és az urnak jelentésire“. S azután így folytatja ismét dorgálásait:

„Balgatag voltam a dicsekedésben, ti kényszerítettetek engem arra. Mert nektek kellett volna engem dicsérnetek, mert semmiben nem voltam alábbvaló a fő apostoloknál, noha semmi vagyok. Az én apostolságomnak bizonyosságai lettek ti köztetek, sok türés által, jelek, csodák és erők által. . . . Én örömet adom magam a ti lelketekért, noha én titeket felette igen szeretlek, ti pedig lassabban szerettetek engemet. . . . Félek, hogy mikor oda menendek, ne alázzon meg az én Istenem köztetek engemet“ ²⁾.

Végül kéri az atyfiakat, hogy érdemeljék ki azt a jó vélelényt, a mit ő rólok terjesztett. S miután okát adja, hogy leveleiben miért élt kemény kifejezésekkel (13, 10.), őket békeségre, egyetértésre és szeretetre inti, — egyszersmind egy rövid üdvözlettel bézárja levelét.

¹⁾ 2 Kor. 11. rész. — ²⁾ 1 Kor. 12, 11—21.

Felöttlő, hogy az apostol e második levelének irálya és szel-
leme nem egészen egyöntetű. A 6, ₁₄-től 7, ₁-ig terjedő darabon
bizonyos idegenszerűség vonul végig, a mi arra mutat, hogy ere-
detileg nem tartozott ide. Valószínű, hogy valamelyik apostoli férfi
írta, elébb csak a levél szélére. Innen aztán átment a szövegbe.

Az apostol e levelét Titus ¹⁾ vitte el két atyafi társaságában ²⁾.
A kezünk alatti levél utóírata azt mondja ugyan, hogy Titust Lu-
kács is elkísérte, azonban e nézetnek semmi alapja nincs. A leve-
lek végén álló utóiratok késői keletűek. Azokra súlyt fektetni
nem lehet.

Az apostol mintegy hat hónapig maradt Macedoniában. Az
57-ik év júniusától november végéig. Ez alatt hozzája gyűltek a
macedoni egyházak küldöttei a Jeruzsálembe küldendő alamizsná-
val. Ezek között voltak: Sosipatros, a Pyrrhus fia Berőából, Lu-
cius, Tertius, Jason és Aristarchus Thessalonikából, Tychicus és
Trophimus Efezusból, s Cajus Derbéből.

Ez apostoli kis sereggel november végén elindult Macedoniá-
ból, s december elején megérkezett Korinthusba. Itt töltötte a há-
rom téli hónapot, tehát 57 decemberétől az 58-ik év februariusá vé-
gég ³⁾. Ugy látszik, hogy az apostol ide jövelele 'véget vetett az
egyenetlenségnek. S ez nagy megnyugvást szerzett neki. De e fe-
letti örömét emelte még az is, hogy az alamizsnálkodás szép si-
kert mutatott.

Korinth.
57 dec-től
58 febr-ig.

31. §. A harmadik út folytatása.

A római levél.

Pál apostol az egyenetlenség eloszlatása után sem pihent Ko-
rinthusban. Üres idejét arra használta, hogy theologiai nézeteit le-
vél alaku értekezésekben leírja. Miután pedig ilyen formán esz-
méit és nézeteit leírta, jónak látta azokat az általa alapított egy-
házakkal közölni. E levelekből négyet vagy ötöt el is küldött kü-
lönböző egyházakhoz. A tartalom ugyanaz volt mindenik levélben
(az 1–11 részek). Csak az intés és üdvözet volt különböző. Egye-
dül a rómaiakhoz küldendő példányban tett némi módosításokat az
ottani zsidóság és zsidó kereszténység szem előtt tartásával. A ró-
mai levél kiadói aztán leírták ez első leiratot, a melynek tartalma
minden egyházhoz küldött levélben majdnem ugyanaz volt. Azután

58. év.
Római
levél.

¹⁾ 2 Kor. 8, 6. 16. 17. — ²⁾ 2 Kor. 8, ₁₈–₂₂. — ³⁾ 1 Kor. 16, ₆–₇. 2 Kor.
1, 16. Csel. 20, ₃.

a végére tették a különböző példányokból azokat a részeket, a melyek a rómainál eltértek. És ez így összeállított római levél lett a ker. theológiának alapja.

Hogy a ker. theológiának e kiválóan fontos és becses okmányát tisztán megismerhessük és felfoghassuk, meg kell vizsgálnunk a római egyház és Pál álláspontját, a római levél tartalmát és hi-telességét.

A római
egyház ke-
letkezése.

A római egyházat, a melyhez Pál 57—58-ban levelét intézte, tulajdonképen nem apostol, nem is egy egyén alapította. Valószínűleg a római zsidók, s a macedoniai, görög-honi, kis ázsiai és palestina-i községek között levő folytonos közlekedés által hatott bé az evangelium Rómába. A Cselekedetek könyve 28-ik részéből az tűnik ki, hogy Pálnak Rómába menetele alkalmával ott még nem volt gyülekezet, s így ő alapította azt meg. Egy későbbi monda már Pétert is oda állítja Pál mellé alapítónak. Azonban a római levél szerint a Cselekedetek szerzője is, a monda is téved. A római egyháznak Pál és Péter általi alapittatása csupa költemény, a melyet valaki e két apostolnak és a római egyháznak előnyére költött.

Zsidós
iránya.

A mint a ker. vallás Rómába a zsidók és proselyták közé behatott, azonnal zsidós keresztény jellemet öltött magára. Bizonyítja ezt az, hogy maga az apostol a római pogány keresztényeket a zsidó keresztények előítéleteinek kimelésére inti ¹⁾. Volt ugyan Pálnak egy néhány buzgó követője a római keresztények közt. Azonban ezek még nem váltak el a zsidóktól. Együtt jártak a synagógába. A római levélből azt látjuk, hogy az ottani gyülekezet ismerte ama zsidó keresztény alapelvek lényegét, a melyeket Jeruzsálemben, Galatiában és Korinthusban Pál ellen felhoztak. Mindazáltal azt is látjuk, hogy a római zsidó keresztények a Pál-féle elvek ellenében azon a nézeten voltak, hogy ámbár a pogány kereszténység terjedése a zsidóság megrövidítésével jár; azonban a messiási üdvre főleg mégis csak a zsidó nép tarthat igényt. Ezekkel szemben Pál annak a nézetnek látszik kifejezést adni, hogy a zsidó és pogány kereszténység egymással szemben egyenjogu, azonban az utóbbi az elébbi felett teljes hatalomra jut.

A levél
tartalma.

A mi a római levél dogmai tartalmát illeti, ennek magvát és központját a 9—11 részekben kell keresnünk. Az apostol e részekben azt a kérdést teszi fel: miként van, hogy a Krisztusban

¹⁾ Róm. 6, 17. stb. 11, 13. 25. 28. 30. 14, 1. stb

megjelent üdvösséghen a zsidó nép nagy része, a mely pedig magát eleitől fogva Isten kiválasztott népének tekinti, nem részesül, holott a pogányok részesülnek? Az apostol e kérdésre a következőleg felel meg: 1.) Hogy valaki a messiási üdvben részesülhessen, nem attól függ, hogy testileg Izraeltől származzék, hanem attól, hogy lelkileg Isten fia, s az Isten szabad kegyelméből az üdvre ki legyen választva. Szerinte nem minden született zsidó tartozik Isten igaz népéhez. Isten a pogányokból is választ népet magának. ¹⁾ Választ pedig azért, mert mivel az üdvösség az Isteni kegyelem szabad ajándéka, ezért a Krisztus általi üdvösségre is nem a zsidók νόμος δικαιοσύνης-se (az igazságnak törvénye), hanem a δικαιοσύνη ἐκ πίστεως (ahitből való igazság) által lehet eljutni. Ez pedig éppen úgy nyitva áll a pogány előtt, mint a zsidó előtt. ²⁾ 2.) Mint-hogy a született zsidók semminemű igényt nem formáltak az üdvösségre az Istentől felállított νόμος δικαιοσύνης után, a mi maga is δικαιοσύνη ἐκ πίστεως, ezért az ők hibájok, ha abban nem részesülnek; mert csak hit által üdvözül az ember. S e tekintetben semmi különbség nincs a zsidó és pogány közt. ³⁾ Már pedig nem figyelmeztet minden zsidó az evangéliumra és nem hitt abban. ⁴⁾ 3.) Azonban mind ennek dacára Isten nem vonta vissza absolute a zsidó néptől az ő ígérését, és őket nem vetette meg egészen. Sőt fenhagyta, hogy az ő kegyelme által népet választ azok közül, a kik valóban hisznek. ⁵⁾ E mellett minthogy az evangéliumban nem hívő zsidók megkeményedése csak ideiglenes, ezért ha Istennek tetszik, egykor az egész Izraelt megszabadítja. Azért ha most a zsidók féltékenyek a pogányokra az Isten kegyelme miatt, e féltékenység indítsa arra őket, hogy az isteni kegyelmet magoknak is megszerezzék. ⁶⁾

A ker. vallásnak a pogány és zsidó valláshoz való viszonyára nézve a galatai levél írásakor még csak az a kérdés merült volt fel: vajon a pogány keresztények csak úgy részesülhetnek-e az evangéliumban, ha a körülméltelkedést és a mózesi törvényeket megtartják? Az apostol e kérdést most oda módosította: vajon a keresztény üdv részletes-e, vagy egyetemes? vagyis: vajon az evangélium áldásaiban csak nemzeties előjog által részesülhet-e valaki, vagy pedig általában mindenki részesülhet. E kérdés volt az, a mi a zsidó és pogány keresztényekből álló római

A ker. vallás
viszonya
másokhoz.

¹⁾ Róm. 9, 24.—²⁾ Róm. 9, 6—33. — ³⁾ Róm. 10, 12. — ⁴⁾ Róm. 10, 2—20.
— ⁵⁾ Róm. 11, 5. — ⁶⁾ Róm. 11, 11—14. v. ö. 11, 1—34.

egyházzal szemben Pálnak a római levél írására alkalmat adott. Pál apostol e kérdés theologiai tárgyalásában tovább menyen Jézusnál. Szakit a zsidó vallással. Jézusnál zsidó szelleműnek marad a költemény, érzelem, kép, és irály. Pál ellenben kimondja, hogy a törvénynek vége van. Egyedül Istennek lélekben és igazságban imádása marad meg. Kimondja, hogy a Krisztus általi üdvözülésre egyiknek sem lehet különös igénye. Erre csak az tarthat számot, a ki az üdvözülés szükségét érezve, hit által Isten előtt kedvességet szerez magának. Különben a pogány is a zsidó is magára vonja Isten haragját. ¹⁾

1.) A pogányokra vonatkozó büntetésre nézve így nyilatkozik az apostol:

„Mert nyilván vagy on az Istennek haragja a mennyből az embereknek minden hitetlenségök és hamisságok ellen, kik az igazságot hamisságban tartják. Mert a mit az Isten felől tudhatnak az emberek, nyilván van ő benne; mert az isten megjelentette nekik. Mert a mi az Istenben láthatatlan, t. i. az ő örök hatalma és Istensége, az e világ alkotmányából és a teremtett állatokból megértetvén, megláttatik, ugy hogy ők menthetetlenek. Ámbár (a pogányok) megismerték az Istent, még sem dicsőítették, sem neki hálákat nem adtak, hanem az ő okoskodásaikban hiábanvalókká lettek és az ő balgatag szívök megsötétedett; a halhatatlan Istennek dicsőségét elváltoztatták halandó emberek, madarak, négy-lábu állatok és férgek ábrázatokra. Ezért adta az Isten őket az ő szivek kivánságinak tisztátalanságira, hogy egymásnak testét megszeplősitenék. Minthogy pedig az Isten igazságát hazugságra változtatták, s a teremtett állatokat tisztelték és szolgálták, ezért adta Isten őket a tisztátalan indulatoknak. ²⁾ Mert Isten előtt nincs személyválogatás. S a kik a törvény nélkül vétkeztek, törvény nélkül vesznek el, és valakik a törvény alatt vétkeztek, törvény által kárhozzatnak. Mert mivelhogy a pogányok, kiknek írott törvényök nincsen, természet szerint a törvényhez illő cselekedeteket tesznek, azok, noha törvényök nincsen, mindazáltal magok magoknak törvények; ugy mint kik megjontik, hogy a törvénynek cselekedete az ők szívökbe béiratott, kiknek lelkiismerete és gondolata, melyek egymást vádolják vagy mentik, egyetemben bizonyoságot teszen.“ ³⁾

¹⁾ Róm. 1, 18 — 3, 20. — ²⁾ Róm. 1, 18 — 32. — ³⁾ Róm. 2, 11 — 15.

2.) A zsidók büntetésre méltó voltára nézve azt mondja: „Íme te zsidónak neveztetel és a törvényben nyugoszol meg, és dicsekedel Istenben, és tudod akarátát és választást tudsz tenni azok közt, a melyek attól különböznek, és állítod magadat vakok vezetőjének. Ki azért mást tanítasz, te magadat nem tanítod-e? Ki a törvénynyel dicsekedel, a törvénynek megrontása által az Istent tiszteletlenséggel illeted-e? Mert a körülmetélkedés ugyan használ, ha a törvényt megtartod. De ha a törvényt megrontod, a te körülmetélkedésed körülmetélkedetlenségre fordult. Mert nem az a zsidó, a ki kívül annak mutatja magát; sem pedig nem az a körülmetélkedés, a mely kívül van a testen, hanem az ember szívének lélekben, s nem betü szerint való körülmetélkedése az igaz körülmetélkedés. Fő dolog pedig az, hogy az Isten az ő ígérését ő reájok (a zsidókra) bizta. Mert micsoda, ha szinte né...elyek hitetlenek voltak is? Feljebb valók vagyunk-e egyebeknél? Nem semmiképen; mert az előtt nyilván megmutatók, hogy mind a zsidók, mind a görögök mindnyájan bűn alatt vannak. Nincsen csak egy igaz is. Mindnyájan elhajlottak, egyetemben haszontalanokká lettek. Nincsen a ki jót cselekednék. Annakokáért a törvénynek cselekedeteiből egy test sem igazul meg Isten előtt, mert a bűn ismerete a törvény által van.“¹⁾

A zsidó
büntetése.

Az apostol az üdvösség szükségességének e tagadólagos bizonyítékai után tevélegesen is igyekszik bébizonyítani, hogy

3.) az ember a törvény cselekedetei nélkül, a Jézus Krisztusban való hit által üdvözül: „Most pedig megjelent az Istennek igazsága a törvény nélkül. Az Isten igazsága, mondom, megjelent a Jézus Krisztusban való hit által mindenekhez és mindenekben, a kik hisznek; mert nincsen ebben különbség. Megigazulnak pedig ingyen Isten kegyelméből, a Jézus Krisztusban lett váltság által, kit az Isten engesztelő áldozatul rendelt az elébbi bűnök megbocsátásában való igazságnak megmutatására, melyeket Isten elszenvedett, hogy az ő igazságát megjelené e mostani időben, hogy ő igaznak ismertessék, és megigazítsa azt, a ki a Jézus Litéből való. Annakokáért ezt mondjuk bizonyosképen: Hogy az ember megigazul a hit által a törvénynek cselekedete nélkül. Az Isten nem csak a zsidóknak, hanem a pogányoknak is istene. Ez az egy Isten igazítja meg a zsidót hitből, a pogányt hit által“²⁾.

Az üdv
feltétele
a hit.

¹⁾ Róm. 2, 17—29. 3, 1—29. — ²⁾ Róm. 3, 21—30

Az apostol fennebbi fő elvének bizonyítása után rátér az evangéliumra, s kimutatja, hogy Istennek az evangéliumban tett kijelentése és üdvözítő akarata

As ó test
viszonya
az újhoz,

4.) nem ellenkezik az ó testamentumi kijelentéssel, sőt ez amazt megerősíti és mintegy annak előkészítő mestere volt: „Avagy a törvényt hiábanvalóvá teszszük-e a hit által? Távól legyen. Sőt inkább a törvényt erősítjük. Mert Ábrahám nem a cselekedetekből igazult meg, hanem hitt Istennek és ez tulajdonittaték neki igazságára. Annak pedig, a ki munkálkodik, a jutalom nem tulajdonittatik ingyen, hanem adósságból. De annak, a ki nem munkálkodik, hanem hiszen, a ki megigazítja a hitetlen embert, tulajdonittatik az ő hite igazság gyanánt. Mert azt mondjuk, hogy Ábrahámnak nem a körülméltelkedésben, hanem a körülméltelkedetlenségben tulajdonittatott a hit igazságára. A körülméltelkedésnek jelét a körülméltelkedetlenségben való hit igazságának megpecsétlésére vette, hogy mindeneknek, kik a körülméltelkedetlenségben hinnének, lenne atyjok, hogy azoknak is tulajdonittassék igazság, és lenne atyjok a zsidóknak is, a kik nemcsak körülméltelkednek, hanem követik az ő körülméltelkedetlenségében való hitének nyomdokát. Mert nem a törvény által adatott az ígélet az Ábrahám magvának, hanem a hit igazsága által. Mert ő reménység felett, reménység alatt hitte, hogy sok nemzetség atya lesz. S a hitben erős levén, az Istennek ígéletét hitetlenség által nem vizsgálta. Nemcsak érette iratott meg, hogy az ő hite neki igazság gyanánt tulajdonittatott, hanem érettünk, kik közül igazság tulajdonittatik azoknak, a kik hisznek abban, a ki a mi urunk Jézust a halálból feltámasztotta“¹⁾).

A hit
áldása.

5.) Az apostol tovább 5, 1—11-ben eládjja a hit áldásos hatását. Ez után (5, 12—21) párhuzamot von az ember által világra jött bűn és a Krisztus által nyerendő üdvösség között. Kimondja, hogy a Krisztus általi megigazulással együtt jár a megszenteltetés. Ez az élő erkölcsiség pedig, a mely nem függ a törvénytől, s a Krisztus lelkétől származik, legyőzi a testet, a vétket és a földi szenvedéseket (6 és 8 részek). Szokása szerint erkölcsi intéssel bészárja levelét²⁾, kimondván, hogy a ker. hit észszerű hit λογική λατρεία³⁾ minden áldozat nélkül.

¹⁾ Róm. 3. 31 — 4. 24. — ²⁾ Róm. 12. r. — ³⁾ V. ö. 1 Pét. 2, 2—6.

Midón Pál e levelet írta, akkor már a különböző egyházakban, s ezek közt a rómaiban is voltak Gavlonitis Judásnak követői, a kik az adó jogosságát tagadták, s a római hatóság ellen izgattak. Voltak ebioniták is, a kik a sátán és messiás birodalmát egymás ellenébe állították, s a világi uralmat a sátánéhoz hasonlították¹⁾. Ezeknek felel Pál Nero uralkodásának 4-ik évében, a ki ekkor még nem volt rossz a keresztények iránt. Meg akarta tehát akadályozni a hatóság elleni felkelést. Jól tudta, hogy a lázadás és az arra következő büntetés elvonná az új felekezet hitelét. Mint-hogy pedig a római zsidók hajlandók voltak fellázadni²⁾, ez okból Pál kiemelte, hogy az igaz kereszténynek becsületesnek és rendszeretőnek kell lenni. Isten szolgájának mutatja fel Nérót, a kit néhány évvel később a Jelenések könyve vadállatnak, antikrisztusnak, a szentek üldözőjének tüntet fel.

A levél írásának oka.

A Pál tanítványai több napon át e jegyzék leírásával foglalkoztak a Korinthusban töltött 3 téli hónap alatt, hogy az egyes egyházakhoz elküldhessék. A macedonokhoz küldöttet Tertius írta le. Midón Pál theologiai nézeteit írásba foglalta, elhatározta abból egyet a római egyházhoz is küldeni. Ott már a Claudius edictuma után újra alakult volt a gyülekezet. S ez zsidókból, ebionitákból és pogányokból állott³⁾. Pálnak szokása ellen volt, aztán szerénytelenségnek is tartotta, oly egyházhoz írni⁴⁾, a melyet nem ő alapított. Ezért nem is irt tekintélyes hangon; nem üdvözölt senkit személyesen. De azt gondolta, hogy neki, mint pogányok apostolának⁵⁾, tán joga van oly egyházhoz is írni, a melyet nem látott. Mint ilyen, magát azok pásztorának is tekintette. Egyszersmind tudatta, hogy nem sokára oda menyen.

Miután már a római levél tartalmát ismerjük, vegyük vizsgálat alá annak hitelességét.

A római levél bírálata.

Ha a római levelet vizsgáljuk, lehetetlen, hogy bámulni ne kezdjünk a 12-ik részen kezdve. Pálnak az volt az elve, hogy csak általa alapított egyházhoz írjon. Itt, ugy látszik, ettől eltért. Sőt miután mindig hibáztatta azok szemtelenségét, a kik a más által vetett alapon igyekeztek tovább építeni,⁶⁾ itt parancsolólag

¹⁾ Epiphan. Her. 30, 16. Clem. Hom. 15, 6. 7. 8. — ²⁾ Sueton. Claudius, 25. — ³⁾ Róm. 1, 6. 11. 13. 6, 14. 17. 7, 1—6. 11, 13. 25. 14, 1. 15, 7. Az ebionitismus erős volt Rómában. Ott írták az ebionita szellemű pseudo-Kelemenféle homiliákat. — ⁴⁾ 2 Kor. 10, 15. 16. Róm. 15, 14. 15. 20. 21. — ⁵⁾ Róm. 1, 11. 5. 11—14. 11, 13. 15, 14. — 16. 18. 22. V. ö. Csel. 19, 21. — ⁶⁾ 2 Kor. 10, 13. Róm. 15, 20.

lépik fel oly egyház irányában, a melyet nem ő alapított. A 14-ik rész végén még nagyobb sajátságok állanak elé. Griesbach szerint némely kéziratok ¹⁾ a 16-ik rész végét [25—27 v.] teszik e helyre. Az alexandriai Codex, és még néhány más kézirat, kétszer ismétli e záradékot, a 4-ik rész végén, és a 16-ik rész végén.

A 15-ik rész 1—13 versei ismét bámulatra ragadnak minket. E versek ugyanazt ismétlik a mi előttök van. Még pedig oly formán, hogy lehetetlen, hogy ezek ugyanazon levélben állottak legyen. Pál gyakran ismét el ugyan, de ugyanazt a fejtegetést gyengébben soha sem adja elé. Továbbá a 1—13 versek zsidókeresztényekhez látشانak intézve lenni. Ezekben enged a zsidó eszméknek [vers. 8—9.], Krisztust *διάκονος περιτομῆς*-nek nevezi [8. vers]. Azt mondhatná az ember, hogy e hely a 12, 13 és 14 részekből van készítve zsidó keresztények számára, kiknek Pál meg akarja mutatni, hogy a pogányok felvétele nem zárja ki izrael előjogait és hogy Krisztus betöltötte a régi jóslatokat [9—12 versek].

Az 15, ₁₄—₃₃ tisztán a római egyházhoz van intézve. Pál itt több elővigyázattal fejezi ki magát, a mint illik ez oly egyház ellenében, a melyet még nem látott, s a melynek nagy része zsidó keresztény volt. A 12, 13 és 14 részek hangulata szilárdabb. Az apostol szeliden szól hozzájuk. Sokkal szelidebben használja itt a *παρακαλῶ* kifejezést, mint tanítványaival szemben. ²⁾

A római levél 15, ₃₃-al bévégződik. Meglehet, hogy a 16, ₁ és ₂ utóirat volt. Azonban a mi a 3-ik verssel kezdődik, ismét nehézséget okoz. Pál mintha Amennel bé sem végezte volna, 26 személyt el kezd köszönteni. Már pedig Pál soha se szokott senkit az Amen után üdvözölni. Aztán nem is rendes köszöntés az, a melyet ő itt ismeretlen egyénekhez intéz. E versek szerint ő azokkal, a kiket köszönt, szoros viszonyban áll. Némelyek együtt dolgoztak vele, mások együtt voltak vele fogva, mindnyájan barátai, munkatársai és drágák előtte. Már pedig az nem természetes, hogy őt oly szoros kötelék fűzze oly egyházhoz, a melyet még nem látott, a mely nem az ő iskolájához tartozik, a hol alapelvei tiltották neki a működést. E versek szerint nem csak az egyház minden tagját ismeri, hanem ismeri az ottani két rabszolgának urát Aristobulust és Narcissust, sőt még azok házeit is megjelöli, holott Rómában sem volt. Pál rendesen két három egyént szokott

¹⁾ Nov. Test. II. ₂₁₂—₂₁₃. l. — ²⁾ 2 Kor. 8, ₆, ₉, ₅, 12, ₁₈. V. ö. 1 Tim. 1, ₃.

volt köszönteni az általa alapított egyházból. Itt pedig számtalan atyafit és testvérnőt üdvözöl. Ez szokatlan Páltól.

Ha már az általa köszöntött személyeket vizsgáljuk, látni fogjuk, hogy ez üdvözet soha sem volt a római egyházhoz intézve. Az egyének közt egyik sem volt az ő segítő társa. Az 3—4 versben Aquila és Priscilla állanak első sorban. Mindenki tudja, hogy csak néhány hónap telt el az 1-ső korinthusi levél és a római levél szerveztetése közt. Ha már Aquila és Priscilla az első korinthusi levél írásakor Efezusban voltak, ¹⁾ akkor lehetetlen, hogy ők ily rövid idő alatt Rómába útaztak legyen. E mellett egy császári parancs ki is üzte őket Rómából, a mi miatt elébb Korinthusba, később Efezusba mentek. Csak nevelné tehát a nehézséget, ha mi őket a fennebbi kiutasító parancs visszahuzása nélkül épen azon a napon vinnők vissza Rómába, a mikor Pál tőlök Efezusban elbúcsuzott. Továbbá 2 Timotheus szerzője is tisztán kimondja, hogy Aquila és Priscilla Efezusban vannak (4. 19.).

Továbbá 16, ₅-ben Pál Epaenetust is üdvözli „Akhajának a Krisztusban első zsengejét.“ E szerint az éfézusi egyház tagjai mindnyájan Rómába gyültek volna, a mi teljes lehetetlen. Az ezután következő névsor is inkább illik Efezusra, mint Rómára.

A 16, ₃—₁₆ versek nem a római, hanem az efezusi egyházhoz voltak intézve. A 17—₂₀ versek sem lehettek a rómaihoz intézve. Ezekben Pál szokott modora szerint használja a παρακαλῶ szót. Sőt igen élesen fejezi ki magát ellenei ellen, az általok támasztott versengés miatt. S ez oda mutat, hogy ő ismeretes egyénekhez és ismeretes körhöz ír. Ismeri az egyház helyzetét, őket, mint egy tanító tanítványait, dicséri [ἐφ' ὑμῖν χαίρω]. E szavaknak semmi értelme nem lenne oly egyház ellenében, a melyet ő nem ismer; mert minden oda mutat, hogy ő már azoknak prédikált, a kiket most ellenségei háborgatnak. Ezeket a verseket tehát vagy a korinthusi vagy az éfézusi egyházhoz írhatta. Minthogy pedig ő azt a levelet, a melynek e versek záradékát képezik, Korinthusból írta, ennél fogva ezek Efezusba lehettek intézve. És evel egy hoszszu töredéket [16, ₃—₂₀] nyerünk, a melynek az efezusiakhoz intézett levél részének kellett lenni. E töredékhez még hozzá tehetjük az 1 és 2 verset is, mert ezek sokkal jobban illenek a 3—20 versekhez, mint utóirat gyanánt az Amen után. Ekkor a Phoebe útja

¹⁾ 1 Kor. 16, 19.

is valószínűbb lesz, a 16, ₂ parancsoló hangját is jobban meg lehet érteni, úgy, ha Efezusba intézettnek tekintjük, mintha Rómába írottak vennők, a kik neki semmit sem köszöntek.

A 21—24 versek sem lehettek Rómába intézve. Az itt előforduló nevek oly egyének nevei, a kik vagy macedonok voltak, vagy olyanok, a kik a macedoni egyházakat ismerték. Minthogy pedig a 24-ik vers egy levél utolsó verse lehet, ennél fogva a 16, _{21—24} versei egy Thessalonikába intézett levél záradékát tehették.

A 16, _{25—27} versek ismét új záradékot képeznek. Ebben semmi helyi dolog nincs. E záradék némely kéziratban a 14-dik rész végén áll, másokban pedig, mint p. o. a Boernerianus és Augiensis codexekben, hiányzik ¹⁾. Ez a rész sem a római levélhez nem tartozott, a mely 15, ₃₃-al végződik, sem a 16, ₂₀-al végződő Efezusi levélhez, sem a 16, ₂₄-el végződő macedoni egyházakhoz intézett levélhez. E szerint a római levél a mi új testamentumunkban 4-er végződik bé. Az alexandriai codexben 5-ör. E nehézséget Marcion ²⁾ és Baur az által igyekeznek elhárítani, hogy a Római levél két utolsó részét hamisnak tekintik. Azonban tudnunk kell, hogy az 1-ső és 2-ik századokban mindig dogmai érdekek vezették a hamis levelek szerzőit. Tanaiknak és fegyelmi szabályaiknak útát és befolyást igyekeztek szerezni. A fennebbiekből már most önként következik, hogy Pál a római levelet nem úgy írta, a mint ma előttünk áll, és hogy annak egy része más egyházakhoz volt intézve.

Ennek magyarázásához tudnunk kell, hogy Pál apostol későbbi éveiben kedvet kapott volt körlevelek írásához (Kol. 4, ₁₆-), hogy azokat több egyházban olvassák ³⁾. A római levél lényeges része is ily körlevél. Az apostol Korinthusból legalább is három fontosabb egyházhoz elküldi ezt. Kivételesen elküldi Rómába is. A 15, ₃₃. 16, ₂₀. 16, ₂₄. 16, ₂₇-ben levő négy záradék a négy példány záradéka lehetett. Midőn aztán a kiadók e leveleket kezökbe kapták és egy teljes levél elkészítéséhez fogtak, alapul a rómaiakhoz irt példányt vették. És hogy az apostol munkájából semmit se veszítsenek el, ezért a lényeges részhez hozzá ragasztották az egymástól eltérő négy külön záradékot.

¹⁾ Tischendorf. Cod. Claromontan. 550. l. Griesbach Nov. T. II. 212. l. — ²⁾ Origen, Comm. in Rom. l. X, 43. — ³⁾ Ilyen formán keletkezhettek a katolikus levelek is.

E szerint a római levél a következő alkatrészekből és példányokból keletkezhetett:

1.) A római egyház példánya. Ez magában foglalhatta a 11 első részt és az egész 15-ik részt.

2.) Az efezusi egyház példánya. Ez magában foglalhatta a 14 első részt és 16, _{1—20}-at.

3.) A thessaloniki egyház példánya. Ez magában foglalhatta a 14 első részt és 16, _{21—24}-et.

4.) Egy ismeretlen egyházhoz intézett példány. Ez magában foglalhatta a 14 első részt és 16, _{25—27}-et.

Igy tekintve a római levelet, megfejtethjük magunknak a római levélnek mind ama sajtószerségét, a mely eddigelé anynyi bajt okozott a kritikusoknak.

Simén Domokos.